
ПРОГЛАС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2010 (год. XIX), ISSN 0861 7902

МЕДИИТЕ – ОКОТО НА ЦИКЛОНА В ИСТОРИЧЕСКИТЕ ПРОЦЕСИ

(Nowosad Andrzej, *Władza i media w Bułgarii*,
“Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego”,
Kraków 2008)

Медиите, разглеждани като система, влизат в динамични отношения с извънсистемното си обкръжение, което ги прави зависими от различни социално-политически фактори. Такива са управляващият елит, източниците на финансиране, политическите и обществени институции, които ги контролират и по този начин упражняват натиск върху самата медийна система. Не по-малко обаче е медийното влияние върху контролиращите го системи, защото именно медиите са най-мощният социализиращ фактор.

През различните исторически периоди и при различните политически режими, медиите се намират в отношения на силно взаимодействие и взаимозависимост с политическата, частната, идеологическата, доктриналната, културната, публичната, социалната или икономическата сфера. Историческият ураган върхлита от всички посоки с различна сила и скорост, влияе на всички системи, така че никоя от тях не би могла да функционира самостоятелно. Ако погледнем на историческите процеси като на циклон, то медиите са неговото око, неговият център.

Тази универсална по своята същност теза, приложима към всяка медийна система в съвременния свят, принадлежи на полския учен Анджей Новосад¹ и е описана в книгата му „Власт и медии в България.“ Наблюдавайки българската медийна система от самото ѝ създаване

(сп. Любословие, в. Български орел) до днес (Агенция Фокус, продукцията на медийни групировки като ВАЦ, Еконмедия АД и др.), Новосад стига до извода, че медиите като „око на циклона“ са както извън общественно-политическата система, така едновременно са вътре в нея. Те се намират в привилегированата позиция на политически играч, но и на „зрител-актьор“ в спектакъла на политическите промени. Медиите активно трансформират, но също така пасивно се вглеждат в процеса на трансформация, описват го и му влияят.

Новосад си служи с метафората за циклона, за да обясни взаимовлиянията и взаимозависимостите между различните системи – политическа, обществена, идеологическа, икономическа и т.н, по време на случването на самите исторически процеси. Всяка една от тези системи има относителна самостоятелност, представлява отделна отправна точка и функционира в привидно нормални отношения с останалите системи, но фактически връзките между тях са предопределени от принадлежността им към една обща система и това е системата на самия циклон. Всяка присъстваща в периферията на циклона система функционира като телична т.е. насочена към реализацията на свои собствени цели, но те не могат да бъдат постигнати без взаимодействие с останалите циклонни системи. За всички тях медиите или „око на циклона“ се явява граничната сфера, без която междусистемните влияния не могат да се проявят.

Медийната среда или обкръжението на „око на циклона“ формира медийната автаркия в самата система, докато медийната система се формира в сферата на медийната свобода и медийните институции, твърди Новосад.

Предложеният модел до голяма степен е инспириран от теориите на Ю. Хабермас², според когото настъпващите реакции между съседните подсистеми се дължат на съгъствания в граничните сфери, които създават нови структури.

„Медиите – око на циклона – са сфера на интеракция и взаимопроникване на културната, обществена, политическа, езикова система, а също на отделната журналистическа и читателска индивидуалност. Между всички тях съществува мрежа от зависимости.“ Диаметърът на око на циклона е различен и обикновено зависи от вида на самия циклон, обяснява Новосад. Въпреки бурните ветрове и тъмните облаци в неговото обкръжение, самото „око на циклона“ изглежда безоблачно, в него привидно нищо не се случва, но в действителност там налягането

е много високо, а температурата винаги е около точката на кипене. Ако циклонът промени посоката си, „окото на циклона“ го следва. В кълбото от взаимозависимости медийната система също се поддава на трансформацията процес. „Окото на циклона“ се променя заедно със средата, която го обгражда. Системи като политическата, обществената, икономическата, сфери като религиозната, технологичната, доктриналната са съ-създатели на цялостната „циклонна промяна“.

В самия циклон Новосад различава няколко области на взаимозависимост. В първия случай дава пример с политическата система и влиянието, което ѝ оказват политическата култура и обществената система, но също така отбелязва, че политическата система влияе върху системата на културата и върху политическата култура в частност.

Друга подобна област е културата на медийно потребление и влиянието ѝ върху системите на предаващата и приемаща общност, които заедно въздействат на общественото мнение, което пък въздейства както на тези системи, така и на културата на медийно потребление. Ако разположим тези две области вертикално и хоризонтално около „окото на циклона“ и ги анализираме, то тогава ще се очертаят процесът на трансформация на медийната система и пътят, по който тя се формира.

Като цяло медиите канализират потока на комуникационната система, но те самите също подлежат на системно насочване. Колкото по-голяма е медийната автаркия, толкова по-слабо е канализирането на медиите в политическата система, обобщава Новосад.

Цялостната промяна след преминаването на историческия циклон се проектира в културната, политическата и медийната система на страната, от което следва, че тя е вече публично известна и доктринално идентифицирана.

В обществената и политическата система медиите играят ролята на клапан, през който те непосредствено си общуват и въздействат, променят се, а често пъти сменят и посоката на самия циклон, а с това и посоката на историческите процеси.

Анджей Новосад изхожда от опита за систематизация и анализ на световните медийни системи, направен от Даниел Халин и Паоло Манчини през 2004 г.³ Те разграничават три идеални модела на отношение между медии и политически системи – поляризирано плуралистичен, демократично-корпоративистки и либерален. Полският политолог

отбелязва, че в тези модели липсва наблюдение върху азиатските системи, както и върху тези на новите демокрации, в това число и на българската. В това направление очертава и задачите на своето изследване – да открие дали българската медийна система се вписва в някой от тези модели, ако да, в кой и защо. На следващо място целта му е да проследи кои са действителните фактори, повлияли върху формирането на българската медийна система, и дали те съвпадат с тези на Халин и Манчини. Новосад се спира на нормативните и институционализиращи фактори, които най-силно повлияват характера на българската медийна система. Той ползва исторически извори, текстове от пресата и литературата, които поставя в широк политически и обществен контекст.

* * *

„Власт и медии в България” е плод на седемгодишен труд и вижда бял свят през 2008 г. В над 500-те ѝ страници се проследява формирането на българската медийна система в широкия аспект на политическите и обществени събития в страната от първата половина на 19 в., когато се появява първата българска периодика, до началото на 21 в., когато независима, демократична България става член на ЕС.

Изследването е организирано в единна разделна структура. Подробно е обговорено възникването на българския периодичен печат; формирането на медийната среда в Княжество България в широкия контекст на Конституционната доктрина от 1878 г.; функционирането на пресата в Царство България, от гледна точка на политическите преврати и на посегателствата върху свободата на словото по време на военна, фашистка и комунистическа диктатура; разгледани са политическите условия, при които се формират медиите в периода на навлизане в режима на демокрация и непосредствено преди приемането на България в ЕС.

В първия раздел Новосад представя подробно състоянието на българските и полски изследванията по въпроса, отбелязвайки, че няма единна методология за изследване на медийните системи в процес на динамични промени, нито модел за функциониране на медиите в период на преломни исторически събития, каквито България преживява не малко. Това е причината да предложи метафоричния модел на „Око на циклона” в историческите процеси. Обичайно изследванията придават на медиите автономно битие, в случая с България обаче не е така. У нас медиите са интегрална част от политическата система и всяка внезапна промяна в нея или нейното обкръжение инициира промяна и в медий-

ната система. Това, че медийната ни система се влияе от политическите, обществени и икономически промени в страната, Новосад доказва, като представя хронологично граничните дати на промяна в политическата доктрина и тяхното отражение в медийната. Той стига до извода за постоянен характер на тази зависимост.

Втори раздел, на който ще си позволя да се спра най-дълго, започва с политическите, исторически и културни основания за появата на българския периодичен печат. Значително място е отделено на обществено-политическия климат в Османската империя, където пресата е подчинена на официалната религия и на политическата конюнктура, тя обслужва интересите на „основните играчи.“ Разпространяването на светски идеи в теократичната държава, в момента на приемането на закона за печата, не е извършено като обществена необходимост, а е внесено от Франция, заедно с пакета от други регулации, касаещи икономиката, транспорта, земеделието и т.н. Османската културна и гражданска революция изпълнява фасадни функции и това твърдение не е чуждо на историческата ни наука. Позволеното медийно съдържание трябва да е в хармония с интересите на теократично-автократичната държава. Целенасочената комуникация формира обществената структура, настоява Новосад, а промяната в структурата на обществото изисква промяна в политическата и комуникационна активност. Отърсването от диктата на религията в Османската империя започва едва втората половина на 19 в. Къде са българите? Българите, според Новосад, в това отношение вървят в крак с турците. Деинтегрирането им настъпва едва 60-те години на 19 в., т.е. 3-4 десетилетия по-късно от съседите им гърци, сърби и румънци. Затова, според него, дезинтеграцията на българите няма еволюционен характер, а внезапен дори наложен от международните събития. Нагласите на възрожденците ни са наситени с опростени, несистематизирани, безрефлексни представи, преминали през печата като стереотипи, чието остойностяване и оценяване е на база силна емоция. Нивото на обществена и политическа осведоменост, представено чрез периодиката се опира на текущи знания, които изглеждат рефлексни, подплатени с рационално описание и обясняване на обществените и политически явления.

Новосад отбелязва още, че след реформата, извършена от Патриарх Евтимий и последвалото Османското иго, България изгубва за пет века литературната матрица на живия език. Дава пример с Гърция, която успява да спаси голяма част от своите библиотеки, изнасяйки ги в по-

сока Венеция и Флоренция, където преживява своя т.н. Последен Ренесанс. Още тогава светските науки започват да вземат превес над религията, която от своя страна поема нюансите на философията. По това време се случват и големите теологически спорове, които отварят вратата към същинския Ренесанс. България остава встрани от тях.

Изработеният от Богоров журналистически стил придружава българската преса до днес, твърди Новосад. „Той не се характеризира нито с вътрешна кохерентност, нито с логичност, нито със съвместимост с действителността и истинността на презентираните факти, а с широка емоционалност, базирана на безрефлексно приемане на стереотипите, даващи опростена оценка на обществената и политическа действителност.” Езикът на първите български медии е описан като прост, понякога дори просташки, изпъстрен със социолекти, базиран на манифестиращата функция на езика, широко стъпил на стереотипи, които според Станислав Михалчик, представят „фрагментирано знание за света”. Журналистите по емоционален начин изразяват принадлежност – собствена и на читателя, до определена обществена група, а лексикалният набор опростява откриването на точно определен образ на света, който да може да се вмести в понятийната мрежа на българския читател.

Според Новосад, ако анализираме без идеологически натиск вестниците на Каравелов, ще видим, че той всъщност е сеел дезинформация сред емигрантите по важните въпроси за революционното движение, спирал е, контролирал и разсейвал информацията. Според него „Свобода” и „Независимост” са били повече органи на руското революционно движение, отколкото изразители на българското обществено мнение. Новосад говори за агресивния стил на „българо-руските революционни вестници”. Няма да се спирам подробно на това, защото българската наука е отделила достатъчно редове, за да опише детайлно и да се произнесе за връзките на Каравелов с руските революционни демократи като Херцен, Чернишевски, Добролюбов. Полският учен все пак признава, че българските революционни издания успяват да изработят свой собствения стил, макар да следват руски и сръбски образци.

Ако Богоров и Фогинов слагат началото на българския периодичен печат, задават стила и езика на българската журналистика, то Ботев и Каравелов са „бащите-основатели на политически ангажираната преса” в България, обобщава авторът. И трябва да признаем, че в това има резон.

Той се спира и на особения феномен – групово четене на вестници, което се превръща в групов критика на вестници. Така се стига до публичното охулване на дадено издание, което е принудено да спре да съществува. Обикновено фактът не сломява издателя, който започва нов вестник, със сменено заглавие.

Новосад посочва политическите обстоятелства за възникването на Търновската конституция и съдържащото се в нея конституционно право на гражданска свобода и свобода на печата, спира се също и на първия неконституционен опит за тяхното ограничаване. Той е изумен от факта, че контролът над политическата власт в България чак до 2007 е бил „де факто“ нормативно забранен, а санкцията за критика на държавен служител е поместена в Наказателния кодекс. Поради това се приема, че медиите могат, но не трябва да изпълняват контролни функции по отношение на политическата власт; дейността на медиите на институционално и функционално ниво може, но не трябва да се регулира от политическа или обществена институция, медиите могат да разграничават добро и зло, но също не трябва да го правят; те могат да подкрепят политическата система, а могат да бъдат индиферентни към нея.

Новосад стига до извода, че „(...)много елементи от българската медийна система, като съдържание и регулация, са въведени през 19 в. в Османската империя, където е била валидна ислямската теонмия, а политическата система може да се нарече патримониална монархия. В патримониалната монархия (Високата порта 19 в.) и парламентарната демокрация (България 21 в.) функцията на медиите в кръга на комуникацията, в политическата комуникация, трябва да бъде съвършено различна. Затова е озадачаващо, защо елементи от правото, регулиращо медийната сфера в Османската империя, са живи и до днес в България.” Това е въпрос, на който си струва да се отговори.

Книгата на Анджей Новосад „Власт и медии в България” споделя съдбата на книгите, описващи действителност, останала все още чужда за тях. Вероятно фактът, че е написана на полски език, пречатства нейната рецепция и пълноценното ѝ включване в научния апарат на българската журналистика, политология и техните гранични дисциплини. На мен поне не ми е известно да имат резонанс някои от провокациите, отправени в нея. Различни любопитни вметки, напомняния, пренаписани митове, история на медии и държава, обърнати с хастара навън и... леко поизтупани.

БЕЛЕЖКИ

¹ Авторът д-р Анджей Новосад е славист и преподавател в Института по журналистика и масови комуникации към Ягелонския Университет в Краков. Автор е на много публикации, тематично свързани с България и други славянски държави в литературен и политологичен план.

² **Хабермас, Ю.** Структурни изменения на публичността. София, 1990;

³ **Hallin.** Daniel C. and Paolo Mancini. Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics (Communication, Society and Politics). Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Невена Михова